

*Апышова А.К.*

**ОТУРУКТАШТЫРУУ БОЮНЧА КЫРГЫЗСТАНДАГЫ АТАЙЫН МАМЛЕКЕТТИК  
ОРГАНДАРДЫН ЖАНА АЛАРДЫН ИШ-АРАКЕТТЕРИ**

*Апышова А.К.*

**ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ СПЕЦИАЛЬНЫХ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ОРГАНОВ  
КЫРГЫЗСТАНА ПО ВОПРОСУ ОСЕДЛОСТИ**

*А.К. Apysheva*

**THE ACTIVITIES OF THE SPECIAL STATE BODIES OF KYRGYZSTAN  
ON THE ISSUE OF SETTLEMENT**

УДК:378/12

*В данной статье рассматривается специальное мероприятие, проводимое органами государственной власти в процессе перехода к оседлой жизни в Кыргызстане.*

*This article examines the special event held by public authorities in the transition to settled life in Kyrgyzstan.*

Кыргызстандын эгемендүүлүктү алышы, коммунисттик идеологиянын үстөмдүгүнүн жалпы жоюлушу, коомубузга, анын ичинде тарых илимине да эркиндик алып келди. Өз тарыхыбызды, коркпой, жогору (Москва) жакты улам кылчактап карабай эркин, объективдүү жазууга шарт түзүлдү. Бул Кыргызстандын тарыхнаамасында жаңы этаптын башталышына алып келди.

Кылымдарды карыткан кыргыз эли өткөн кылымдын 20-30-жылдарына чейин эле негизинен көчмөн турмушта жашап келген. Жашоо өзгөчөлүгү элибиздин кулк-мүнөзүн, дүйнө таануусун, менталитетин калыптандырган. Чарбасы натуралдык мүнөздө болуп, эң жөнөкөй (примитивдүү) эмгек шаймандары колдонулган. Коомдук өнүгүү, өзгөрүү өтө жай жүргөн. Көчмөн турмушта жашоо өтө оор, түйшүктүү болгон. Бүбү-бакшыларды, табыт-тамырчыларды эске албаганда медициналык жардам дегеле болгон эмес. Ошондуктан, адам өмүрүн кыйган оорулар, жаш балдардын өлүмү көп болгон. Катаал шартта төрөлгөн балдардын эң чыйраактары гана жашап кете алган. Булардын баары албетте калкыбыздын социалдык абалына, демографиялык өсүүсүнө терс таасирин тийгизген.

Кеңеш бийлиги орногондон кийин, жаңы бийлик тарабынан өткөн кылымдын 20-30-жылдарында Кыргызстанда калктын турмуш тиричилигин түп тамырынан бери өзгөрткөн кайра куруу жараяндары жүргөн. Алардын ичинен кыргыздар үчүн эң прогрессивдүү мүнөздөгү кайра куруулардын бири - көчмөн жана жарым көчмөн кыргыз чарбаларын отурукташтыруу болгон. Анын натыйжасында кыргыздардын басымдуу бөлүгүнүн турмуш-тиричилиги, чарба уклады, социалдык абалы турукташып, жогорку деңгээлге көтөрүлгөн. Бул реалдуу тарыхый факт. Совет доору элибиздин саясий, экономикалык, маданий өнүгүүсүндө бараандуу орунду ээлерин бышыктайт. Айрым бир популист саясатчылардын:

“Совет доору колониялдык доордун эле уландысы болгон” деген ойду айтып, совет мезгилине адилетсиз көө жапкылары келген аракетин көңүл бурууга арзыбайт. Совет мезгилинин болгондугу, ошол доордогу улуттук мамлекеттүүлүгүбүздүн түптөлүп, өнүгүүсү, кыргыз коомунун социалдык-экономикалык, маданий абалынын прогрессивдүү багытта өзгөрүүсү 1991-ж. эч кандай саясий татаалдыктарсыз эле эгемендүүлүгүбүздү алууга өбөлгө жаратты. Бул тарыхый чындык.

XX к. 20-30-жылдарында совет бийлиги тарабынан жүргүзүлгөн кыргыздарды отурукташтыруу саясаты өзүнүн прогрессивдүү мүнөзүнө карабастан татаал жана карама-каршылыктуу кырдаалда жүргөн. Жетишкен ийгиликтер, объективдүү жана субъективдүү кемчиликтер, терс көрүнүштөр менен коштолгон. Бул проблема кыргыз тарыхнаамасында атайын терең жана ар тараптуу объективдүү илимий изилдөөгө алынган эмес. Совет доорунда жаралган эмгектерде бул маселе коммунисттик идеологияга ылайык бир жактуу гана каралып, бир жактуу (оң) гана баа берилген. Ал эми эгемендүүлүк жылдарында болсо, т.и.д. Ж. Жунушалиевдин эмгегин эске албаганда, бул маселе дагы деле атайын изилдөөгө алына электигин белгилөөгө болот. Ошондуктан, каралып жаткан маселени бүгүнкү күндөгү тарых илиминин өнүгүү деңгээлине ылайык ар тараптуу, тарыхыйлуулуктун негизинде изилдөө, жалпы адамзаттык баалуулуктардын позициясынан калыс баа берүү азыркы Кыргызстан тарыхнаамасынын актуалдуу маселелеринен.

20-жылдардын биринчи жарымында көчмөн чарбаларды массалык түрдө пландуу отурукташтырууну ишке ашыруу үчүн керектүү шарттар (кыргыз айыл кыштактарында материалдык техникалык базасы бекемделген коллективдүү чарбалардын үстөмдүгүнө жетишүү, аларды керектүү билимдүү кадрлар менен камсыз кылуу, карапайым көчмөндөрдүн аң-сезимин жогорулатуу, уруулук-патриархалдык мамилелерди, примитивдүү натуралдык чарбаны, бай-манаптардын бийлигин, таасирин жоюу) болгон эмес, экинчиден бул мезгилде, отурукташтыруу жараяны негизинен кыргыз айыл-кыштактарында ишке ашырылып жаткан агрардык кайра курууларга байланыштуу жүргүзүлгөн жана

көптөгөн тоскоолдуктар (атуулдук согуш, бүлүнгөн чарбаны калыбына келтирүү, уруулук-патриархалдык мамилелердин бекем сакталышы, карапайым көчмөндөрдүн туташ сабатсыздыгы, саясий аң-сезиминин төмөндүгү жана ага байланыштуу көчмөн райондордогу бай-манаптардын бийлигинин, таасиринин күчтүүлүгү) менен коштолгон, үчүнчүдөн, жерди иштетүү тажрыйбасынын жоктугу, айыл чарба шаймандарынын, жумушчу унаанын жетишсиздиги да өз таасирин тийгизген. Ошондуктан, бул мезгилде, кечээги көчмөндөр бай-манаптардын, кулактардын провокацияларына, өздөрүнүн отурукташкан жашоого көнбөгөндүгүнө байланыштуу “отурукташкан кыштактарда кыштап алышып, эрте жаздан бактарын, эгиндерин жана огороддорун таштап, көчүп кеткен учурлар да болгон.”<sup>1</sup>

Отурукташтыруу жооптуу, татаал жана масштабдуу жараян болгондуктан, бул ишти түздөн-түз башкаруу жана турмушка ашыруу үчүн атайын мамлекеттик иш органдары түзүлгөн. Алар: Кыргыз АССРынын ЭККсынын алдындагы республикалык Отурукташтыруу комитети (1931-ж. 3-апрель), аны кыргыз өкмөтүнүн төрагасы Ж. Абдрахманов жетектеген, аткаруучу орган катары Наркомземдин алдында түзүлгөн отурукташтыруу сектору (1931-ж. 18-октябрь) жана жер-жерлердеги – райондук отурукташтыруу комитеттери болгон (1931-ж. 17-декабрь).<sup>2</sup>

Республикалык Отурукташтыруу комитети Кыробкомдун үчүнчү пленуму (1931-ж. июль) толук колдоого алган отурукташтыруу боюнча төмөнкү иш чараларды иштеп чыккан:

- отурукташып жаткан орто-кедей чарбаларга жер үлүштөрүн бөлүп берүү;

- отурукташуу (точкаларында) райондорунда жерге жайгаштыруу, ирригация, жол курулушу сыяктуу иштерди жүргүзүү;

- өндүрүштүк, турак жай, маданий тиричилик курулуштарын ( турак жай, мектеп жана китепкана, оорукана, мал короо д.у.с.) куруу;

- отурукташып жаткан чарбаларды уруктук үрөн, айыл чарба шаймандары, жем чөп менен камсыз кылуу;

- отурукташууга өтүп жаткан калктын арасынан айыл чарбасынын бардык тармактары үчүн, айрыкча мал чарбасы үчүн массалык профессиядагы кадрларды даярдоо.

Отурукташтыруунун биринчи жылындагы (1931-ж.) пландаштырылган 8 миң көчмөн чарбаны отурукташтыруу республиканын төрт көчмөн райондорун камтыган. Алар чек арага жакын жайгашкан райондор – Алай-Гүльчө (2000 чарба), Кочкор (3000 чарба), Ат-Башы жана Жети-Өгүз (1500 чарбадан) райондору болгон.<sup>3</sup>

Совет бийлигинин көчмөн жана жарым көчмөн чарбаларды отурукташкан жашоого өткөрүүгө

багытталган ишмердүүлүгү кыргыз эли үчүн өтө чоң, тагдыр чечээрлик мааниге ээ болгон:

- Көчмөн жана жарым көчмөн калкты отурукташтыруу жараяны Совет бийлигинин алгачкы айларынан баштап эле жүргүзүлө баштаган. Бул мезгилде көчмөндөрдү отурукташтыруу иштери стихиялык мүнөздө болуп, ирээттүү, массалык түрдө жүргүзүлгөн эмес;
- Кыргызстанда көчмөн жана жарым көчмөн чарбаларын отурукташтыруу жараяны агрардык кайра курууларга байланыштуу жүргүзүлгөн жана өзүнүн өзгөчөлүктөрүнө ээ болгон. Бул өзгөчөлүктөр көчмөн чарбаларды отурукташтыруу ишинде көптөгөн татаалдыктарды жана кыйынчылыктарды жараткан;
- Көчмөн жана жарым көчмөн чарбаларды массалык түрдө пландуу отурукташтыруу иштери, керектүү өбөлгөлөрдүн жаралганына байланыштуу 1931-жылдан башталган;
- Көчмөн жана жарым көчмөн чарбаларды массалык түрдө пландуу отурукташтыруу иштери татаал жана масштабдуу болгон. Андыктан, бул жараянды түздөн-түз башкаруу үчүн атайын мамлекеттик иш органдары түзүлгөн;
- Көчмөн жана жарым көчмөн чарбаларды отурукташтыруу иштери айыл чарбасын социалисттик кайра куруудагы олуттуу маселе болгондуктан, Совет өкмөтү отурукташтыруу жараянына байланышкан иш-чараларга ар тараптуу колдоо көрсөткөн жана каражат бөлгөн. Кыргызстанда көчмөндөрдү отурукташтыруу ишинин ийгиликтүү жүрүшүнө Совет өлкөсүнүн башка шаарлары да олуттуу жардам көрсөтүшкөн;
- Кыргызстандагы көчмөн жана жарым көчмөн чарбаларды отурукташтыруу жараяны 1940-ж. биротоло аяктаган. Совет бийлигинин көчмөн жана жарым көчмөн чарбаларды отурукташкан жашоого өткөрүүгө багытталган ишмердүүлүгү кыргыз эли үчүн өтө чоң, тагдыр чечээрлик мааниге ээ.

#### Адабияттар:

1. Дж. Джунушалиев Время созидания и трагедий...с. 126
2. Погорельский П.К. К вопросу о теории и практике оседания кочевников //Революционный Востокъ – 1934, №5, с. 188.
3. КРнын БМАСы, ф.21, оп.7, иш кагазы 8, б.37.

Рецензент: т.и.к. Мадалиев Н.А.

<sup>1</sup> Погорельский П.К. К вопросу о теории и практике оседания кочевников //Революционный Востокъ–1934, №5, с. 188.

<sup>2</sup> Дж. Джунушалиев Время созидания и трагедий...с. 126

<sup>3</sup> КРнын БМАСы, ф.21, оп.7, иш кагазы 8, б.37